

ζωγραφίες του 17ου αιώνα άποκαλύφθηκε μιá από τις ωραιότερες εικόνες του 13ου αιώνα. Κατάλογος «Βυζαντινή Τέχνη - Τέχνη Εύρωπαϊκή», άριθ. 235 (Πίν. 15 α - β). Πρβλ. Μ. Chatzidakis, εις Κ. Weitzmann, Μ. Chatzidakis, Κ. Miatev, Sv. Radojčić, Frühe Ikonen, Βιέννη - Μόναχο 1965 σ. XXVI και LXXXIII, πίν. 39.

Επίσης στερεώθηκε και άποκαταστάθηκε ή πόρτα της Μονής Έλασσόνας. Κατάλογος «Βυζαντινή Τέχνη - Τέχνη Εύρωπαϊκή», άριθ. 127.

ΜΑΝΟΛΗΣ ΧΑΤΖΗΔΑΚΗΣ

*

ΕΚΘΕΣΗ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΤΕΧΝΗΣ

Άπρίλιος - Ίούνιος 1964

Άπό την 1η Άπριλίου έως τις 15 Ίουνίου 1964 οργανώθηκε στο Ζάππειο Έκθεση Βυζαντινής Τέχνης με τον τίτλο «Βυζαντινή Τέχνη - Τέχνη Εύρωπαϊκή». Ήταν ή ένατη στη σειρά των εκθέσεων τέχνης, που οργανώνονται κάθε ένα ή δύο χρόνια υπό την αιγίδα του Συμβουλίου της Εύρώπης σε μιá από τις εύρωπαϊκές πρωτεύουσες, και οργανώθηκε από την ελληνική Κυβέρνηση με συνεργασία των Ύπουργείων Έξωτερικών και Προεδρίας, διά της Ύπηρεσίας Άρχαιοτήτων και Άναστηλώσεων. Ή σημασία που θέλησαν να προσδώσουν οι οργανωτές στην Έκθεση μπορεί να εκτιμηθί, όταν σημειωθί ότι παρουσιάστηκαν σ' αυτήν περί τá 700 έργα τέχνης προερχόμενα από 18 χώρες: από αυτά τá 368 συγκεντρώθηκαν από την Ελλάδα. Άπότερη μορφωτική επιδίωξη ήταν να παρουσιάση την πλαστική έκφραση του μεσαιωνικού ελληνικού πολιτισμού, αλλά ή επιλογή των εκθεμάτων και ό τρόπος που παρουσιάστηκαν έτειναν να φανερώσουν, με τό σαφέστερο δυνατό τρόπο, ότι ή βυζαντινή τέχνη, που ανατύχθηκε, με κέντρο την Κωνσταντινούπολη, μέσα από τις παραδόσεις του άρχαίου ελληνικού κόσμου παρέμεινε άναμφισβήτητα τέχνη ελληνική, αισθητικά αυτόρκης, όσο και άν έχη δανειστή πολλά τεχντροπικά και είκονογραφικά στοιχεία από την καλλιτεχνική εμπειρία των άνατολικών πολιτισμών. Άκόμη ότι ήταν τέτοια ή δύναμη επιβολής της βυζαντινής τέχνης, ώστε να άποτελέση βασική προϋπόθεση για τη γέννηση και τη διαμόρφωση της τέχνης της Δυτικής Εύρώπης και κοινή καλλιτεχνική γλώσσα για τούς όρθόδοξους λαούς των Βαλκανίων και της Ρωσίας. Για την πραγματοποίηση των σκοπών αυτών, ό κύριος όγκος των εκθεμάτων διαλέχθηκε ν' άνήκη στις καθ' αυτό βυζαντινές πε-

ριόδους τέχνης — από τον 7ο αιώνα και έπειτα — σε αντίθεση με τις προηγούμενες Βυζαντινές Έκθεσεις (Παρίσι 1931 και Έδιμβούργο 1958) όπου τό ενδιαφέρον συγκεντρωνόταν κυρίως στη λεγόμενη Ύστερη Άρχαιότητα (3ος - 7ος αί.). Ή Έκθεση των Άθηνών άντιμετώπισε με τρόπο ριζικό σημαντικά προβλήματα τεχνικής, οργανωτικής και παιδευτικής τάξης. Έδωσε, τελικά, τό μέτρο της δυνατότητας να οργανωθί καλλιτεχνική εκδήλωση διεθνούς επιπέδου σ' ένα τόπο που ή σχετική πείρα παραμένει πολύ φτωχή.

Έπιλογή των εκθεμάτων

Ή επιλογή των εκθεμάτων έγινε ύστερα από προεργασία δύο έτων ομάδας Έλλήνων βυζαντινολόγων με τη συνεργασία Έπιτροπής Διεθνών Έμπειρογνομόνων που συνήλθε δύο φορές σε «συσκέψεις εργασίας» (Άθήνα, Άπρίλιος 1962 και 1963). Τό σύνολο των έργων που είχαν τελικά προκριθί, θά μπορούσε να άποτελέση τό ιδανικό Βυζαντινό Μουσείο, όπως τό θέλησε ή κοινή πείρα Διεθνών Έμπειρογνομόνων και Έλλήνων οργανωτών, αλλά ή Έκθεση, όπως πραγματοποιήθηκε, παρά τις αυτόνοήτες δυσκολίες, άρνήσεις, άδυναμίες κ.λ.π., έπλησίασε ως ένα βαθμό, ύστερα από πολλές προσπάθειες, αυτό τό ιδανικό. Σ' αυτό συνετέλεσε ή πρόθυμη συνεργασία κυβερνητικών και διοικητικών στελεχών των χωρών που έλαβαν μέρος, καθώς και ή καλόβολη συνδρομή Μουσείων και Συλλογών. Σημειώνομε ιδιαίτερα την εύρύτατη συμπαράσταση της Έκκλησίας της Ελλάδος, του Όρθόδοξου Πατριαρχείου Ίεροσολύμων και του Βατικανού, που έπαιρνε μέρος για πρώτη φορά σε Έκθεση του Συμβουλίου της Εύρώπης.

Τό Άγιον Όρος, εκτός από μιá εξαίρεση, της Ί. Μονής Παντοκράτορος, δέν θέλησε να λάβη μέρος σε μιá έκθεση που γινόταν για τη δόξα του Βυζαντίου. Αίσθητη ύπηρεξε ή άπουσία μιás μεγάλης χώρας με όρθόδοξη παράδοση, όπως ή Σοβιετική Ένωση, καθώς και ή άποχή, για λόγους πολιτικούς, της Τουρκίας που σήμερα κυριαρχεί στο μεγαλύτερο τμήμα του βυζαντινού γεωγραφικού χώρου, και, τέλος, άριθμοι άμερικανικών Μουσείων.

Όταν κανείς ξέρη με πόση δικαιολογημένη δυσκολία άποχωρίζονται τά Μουσεία τούς θησαυρούς τους και, ειδικότερα, όρισμένες κατηγορίες έργων με ιδιαίτερη εύπάθεια, μπορεί να θεωρήση σημαντικό επίτευγμα τη συγκέντρωση, για πρώτη φορά, μιás επιλογής από 73 έλεφαντοστά, άνάμεσα στα όποια μερικά από τά εκλεκτότερα του 10ου αιώνα, όπως τό τρίπτυχο Harbaville, τό τρί-

πτυχο με τη Σταύρωση του Βρετανικού Μουσείου, ή Παναγία του Ἀρχιεπισκοπικού Μουσείου της Ουτρέχτης καθώς και ἡ Παναγία με δυο ἄγιους τοῦ Dumbarton Oaks.

Μόνο σὰν ἐκδήλωση ἐμπιστοσύνης μπορεῖ νὰ χαρακτηριστῆ ὅτι ἐγινε δυνατὸ νὰ παρουσιαστοῦν ἔργα τέτοιας ποιότητας, ποὺ ἀντιπροσωπεύουν κατὰ τὸν καλύτερο τρόπο τὴ μητροπολιτικὴ τέχνη στὴν ἀκαδημαϊκὴ τῆς τελειότητα καὶ σὲ μιὰ στιγμὴ ἀνανέωσης τῆς ἀγάπης γιὰ τὴν ἀρχαιότητα.

Ἡ γλυπτικὴ σὲ μεγάλο μέγεθος, ποὺ ἄρχιζε ἀπὸ τὸν 5ο αἰώνα καὶ τέλειωνε στὰ γλυπτὰ τοῦ Μυστρά, παρουσίασε μιὰ συγκεκριμένη καὶ ὡς ἓνα σημεῖο ἀπροσδόκητὴ μορφή, στὸν κλάδο αὐτὸ τῆς βυζαντινῆς τέχνης, ποὺ θεωρήθηκε συχνὰ παραγκωνισμένος.

Ἡ παράλληλη τοποθέτηση μερικῶν ἐξαιρετῶν δειγμάτων, ὅπως ἡ Δεομένη τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ἡ Βάπτισις τῆς Rouen, φανέρωσαν μιὰ ἔντονη ἑλληνιστικὴ ροπὴ, ἀνάλογη μὲ αὐτὴ ποὺ ἐξέφραζε ἡ ἐκλεκτὴ ομάδα τῶν ἐλεφαντοστῶν, ἐνῶ ἄλλα γλυπτὰ ἔδιναν ζωντανὴ τὴν εἰκόνα λαϊκότερων πλαστικῶν ἀντιλήψεων.

Ἐπίσης περισσότερα ἀπὸ 100 εἰκονογραφημένα χειρόγραφα ἔδιναν μιὰ πλήρη εἰκόνα τῶν ἐκδηλώσεων τῆς λεπταίσθητης τέχνης τῆς μικρογραφίας. Μὲ τὴν εὐκαιρία προβλήθηκαν τὰ πολὺ λίγο γνωστὰ ἀλλὰ λαμπρὰ ἀθηναϊκὰ χειρόγραφα καὶ παρουσιάστηκαν ἄλλα ποὺ δὲν τὰ βλέπει κανεὶς συχνὰ, ὅπως ὁ Σολομών τῆς Βασιλικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Κοπεγχάγης, ὁ Παρισινὸς 64, τὰ Κυνηγετικὰ τοῦ Ὀπτιανοῦ τῆς Μαρκανῆς, οἱ Ὀμιλίαι τοῦ Γρηγορίου τῶν Ἱεροσολύμων, τὰ χειρόγραφα τῆς Πάτμου, τὸ περίφημο Ψαλτήριον 61 τῆς Μονῆς Παντοκράτορος τοῦ Ἄθω κ.ἄ. Ἀξιόλογη ἦταν καὶ ἡ παρουσίαση ὁμάδας χειρογράφων τοῦ 13ου αἰώνα ποὺ ἀποτελοῦν, τελευταῖα, θέμα ἰδιαιτέρων ἐρευνῶν.

Τὸ τμήμα, στὸ ὁποῖο παρουσιάστηκαν τὰ περισσότερα ἄγνωστα ἢ πολὺ λίγο γνωστὰ μνημεῖα, ἦταν τὸ τμήμα τῶν φορητῶν εἰκόνων, ποὺ ἀριθμοῦσε περίπου 100 ἔργα. Π.χ. ἀπὸ τὶς 10 ψηφιδωτὲς εἰκόνες, ἡ Ἄκρα Ταπεινὴ τῆς Μονῆς τῆς Τατάρνας τοῦ 14ου αἰώνα ἦταν ἐντελῶς ἄγνωστη καὶ ὁ Ἅγιος Δημήτριος ἀπὸ τὴ μικρὴ πόλη τοῦ Sassoferatto εἶχε παραμείνει σχεδὸν ἀπρόσιτος. Ἀκόμη ἄλλες, ὅπως οἱ εἰκόνες ἀπὸ τὰ Μετέωρα, ἀπὸ τὸ Ἅγιον Ὄρος καὶ ἀπὸ τὴν Πάτμο, οἱ ἀμφιπρόσωπες ἀπὸ τὴν Ρόδο, ἀπὸ τὴν Μυτιλήνη, ἀπὸ τὴν Μονὴ Παντοκράτορος καὶ πολλὰς ἄλλες εἰκόνες ἐξαιρετικῆς τέχνης 13ου - 15ου αἰώνα, παρουσιάστηκαν γιὰ πρώτη φορὰ.

Τὸ σύνολο τῶν εἰκόνων ὄχι μόνον πλούτισε σημαντικὰ τὶς γνώσεις μας γιὰ τὴ λατρευτικὴ αὐτὴ τέχνη τῶν Βυζαντινῶν, ἰδιαίτερα στὴν ἐποχὴ τῶν Παλαιολόγων, ἀλλὰ ἀποκάλυψε, ἀκόμη καὶ στοὺς εἰδημονεστέρους, ὅτι ὁ κλάδος αὐτὸς τῆς Βυζαντινῆς ζωγραφικῆς ἀποτελεῖ ἓνα οὐσιῶδες κεφάλαιο τῆς εὐρωπαϊκῆς ζωγραφικῆς.

Ἰδιαίτερη προσοχὴ δόθηκε στὴ σχετικὰ πλούσια ἀντιπροσώπηση ἐκλεκτῶν μεταβυζαντινῶν εἰκόνων, ἀπὸ τὶς ὁποῖες πάλι οἱ περισσότερες ἦταν ἐντελῶς ἄγνωστες, μὲ τὴν πρόθεση νὰ προσεχθῆ καὶ ἀπὸ τὸ ἐρῦτερο κοινὸ καθὼς καὶ νὰ ἀποκατασταθῆ κάπως ἡ σημασία τους κοντὰ στοὺς ξένους προπάντων εἰδικούς. Ὅπως θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ συμπεράνει ἀπὸ τὰ δημοσιευμένα σχόλια τῶν ἀρμοδιότερων, ἡ προσπάθεια αὐτὴ δὲν στάθηκε μάταιη.

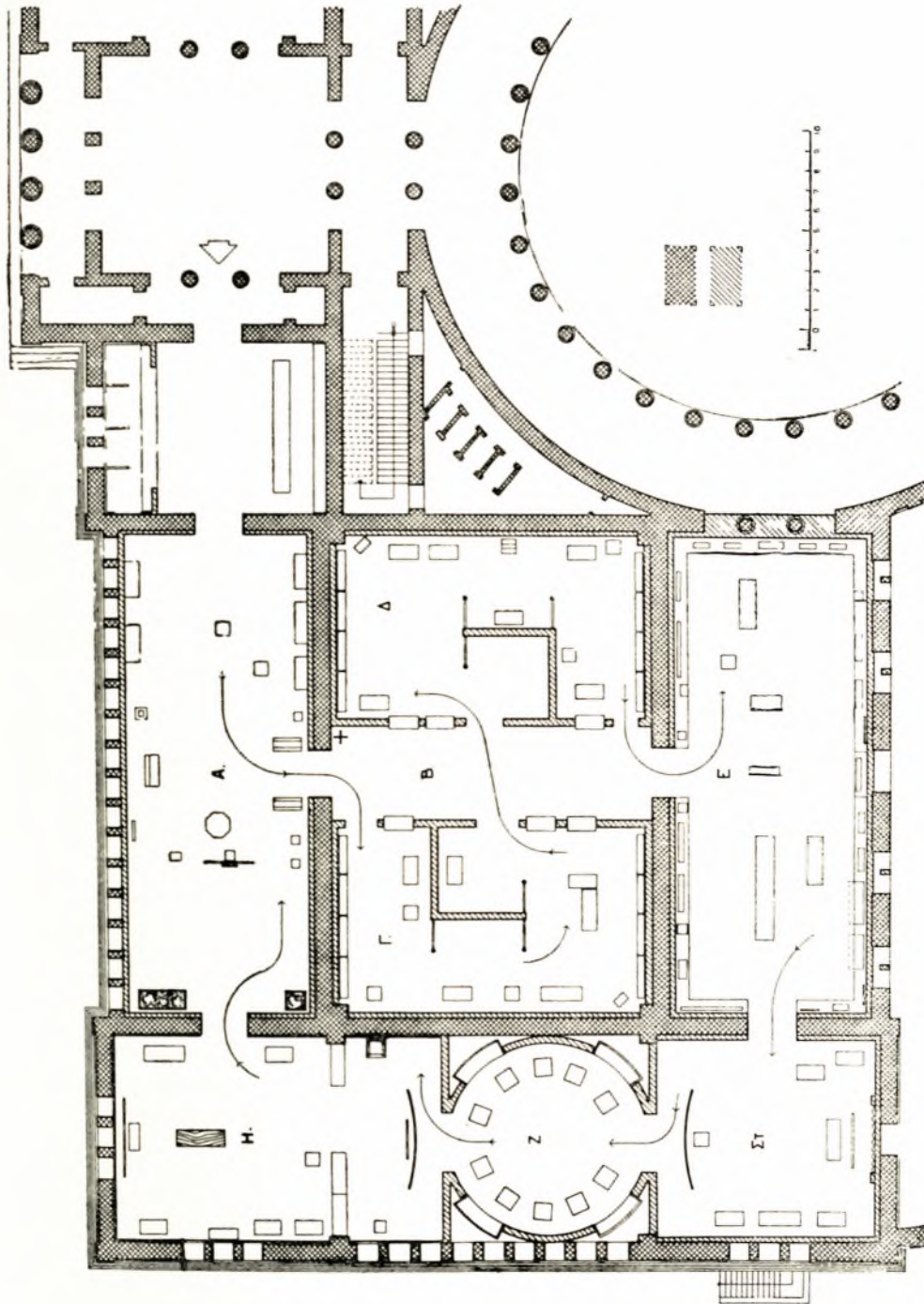
Ὁ σημαντικὸς κλάδος τῆς μικροτεχνίας, ὅπου οἱ Βυζαντινοὶ εἶχαν τὴν εὐκαιρία νὰ δείξουν, σὲ ἔργα χρήσιμα γιὰ τὴ λειτουργία καὶ τὴ λατρεία, τὴν δξύτατη εὐαισθησία τους στὸ συνταίριασμα τῶν πολύτιμων ὕλικῶν καὶ τὴν ἀλάθητη αἰσθησιμὴ στὴ σχέση μορφῆς καὶ ὕλικου, ἀντιπροσωπεύθηκε μὲ περισσότερα ἀπὸ 320 ἀντικείμενα. Ἀνάμεσα στὰ χρυσαφικὰ καὶ στὰ σμάλτα παρουσιάστηκαν μερικὰ ἀπὸ τὰ πιὸ ἀξιόλογα καὶ σπάνια, ὅπως ἡ μεγάλη Σταύρωση τῆς οἰκογενείας τῶν Wittelsbach, τὸ κάλυμμα εἰκόνας ἀπὸ τὸν Παναγιὸ Τάφο Ἱεροσολύμων κ.ἄ.

Στὰ ἀσημικὰ ἐγινε προσπάθεια νὰ ἀνασυσταθοῦν οἱ θησαυροὶ τῆς Κύπρου μὲ τὴ συμμετοχὴ τῶν Μουσείων Λευκωσίας, Βρετανικοῦ καὶ Metropolitan. Ἡ ἀποχὴ, τὴν τελευταῖα στιγμὴ, τοῦ ἀμερικανικοῦ Μουσείου ματαίωσε τὴν ὀλοκληρωσὴ τοῦ ἀρχικοῦ σκοποῦ. Ἀκόμη ἡ παρουσία τοῦ θησαυροῦ τῆς Μυτιλήνης, τοῦ συνήθως ἀπρόσιτου, ἀνάνεωσε τὴ συνήθη εἰκόνα γιὰ τὴν κατηγορία αὐτὴ ἔργων τοῦ 7ου αἰώνα. Μερικὰ ἄλλα ἔργα, ὅπως ὁ κάδος τῆς Βιέννης καὶ ἡ φιάλη τοῦ Cleaveland, παρουσίαζαν κατὰ τὸν καθαρότερο τρόπο τὴ ζωντανὴ ἐπιβίωση μυθολογικῶν θεμάτων μέσα στὸ Βυζάντιο.

Γιὰ συντομία δὲν ἀναφερόμαστε ἐδῶ στὶς ἄλλες κατηγορίες ἐκθεμάτων, χρυσοκέντητα ἄμφια, κοσμήματα, νομίσματα, κεραμικὴ, ποὺ ἀποτελοῦσαν τὰ ἀπαραίτητα συμπληρώματα γιὰ τὴν ὀλοκληρωμένη ἔκφραση τῆς ἐποχῆς.

Τρόπος Ἐκθέσεως

Γιὰ τὴν ἐγκατάσταση καὶ τὴν παρουσίαση τόσο μεγάλου ἀριθμοῦ καὶ ἐκλεκτῶν ἀλλὰ συχνὰ μικρῶν ἔργων, στοὺς ἀπρόσφορους καὶ ἀμετροὺς χώρους τοῦ Ζαπτείου Μεγάρου, ἀποφασίστηκε ἡ

Σχέδ. 1. Ἐκθεση Βουλαντινῆς Τέχνης. Ζάπτειον. Κάτωγι χώρου Ἐκθέσεως. Αἴθουσα Α': Γλυπτά. Αἴθουσα Β': Χάλακινα, Ὑφάσματα. Αἴθουσα Γ' καὶ Δ': Εἰκόνες, Χειρόγραφα, Ἐλεφαντοστά. Αἴθουσα Ε': Τοιχογραφίες, Ψηφιδωτά, Γλυπτά. Αἴθουσα Ζ': Ὑφάσματα, Χειρόγραφα. Αἴθουσα Ζ': Χρυσά, Σιμάτα, Ἀσημικά. Αἴθουσα Η': Εἰκόνες, Χειρόγραφα, Κεραμικά. (Τὰ διὰ ρόμβου σημειούμενα δεῖκνουν τὴν ὑπάρχουσαν κατάστασιν, τὰ διὰ πλαγίων γραμμῶν τὰς νέας κατασκευάς)

ριζική αλλαγή και η διαμόρφωση νέων χώρων μέσα στις αίθουσες της δεξιάς πτέρυγας του Ζαππείου (Σχ έ δ. 1) με χωρίσματα από ελαφρά ύλη και με χαμηλωμένες ψευδοροφές. Ἄκόμη κρίθηκε ἀπαραίτητο νά καλυφθοῦν ὅλοι οἱ τοῖχοι με ὑφασμα καὶ νά ἐπιχρισθῇ τὸ δάπεδο, ὅλα σὲ χρωματικούς τόνους χαμηλοῦς. Ἡ μελέτη γιὰ τὸ σύνολο τῆς ἐργασίας αὐτῆς καθὼς καὶ ἡ σχεδίαση τῶν νέων προθηκῶν ὀφείλεται στὸ ζωγράφο κ. Σπύρο Βασιλείου βοηθούμενο ἀπὸ τὸ νέο ἀρχιτέκτονα κ. Θ. Πατραμάνη. Γιὰ τὴν ἐνότητα καὶ τὴν σταθερότητα τοῦ φωτισμοῦ, προκρίθηκε ἡ λύση — ποὺ μποροῦσε νά ἀποτελέσῃ καὶ μιὰ δοκιμὴ γιὰ ὀριστικότερες μουσειακὲς λύσεις — νά ἀποκλεισθῇ ὁ φυσικὸς φωτισμὸς καὶ νά χρησιμοποιηθῇ μόνον τεχνητός. Τῇ σχετικῇ μελέτῃ τῆς ἐγκατάστασης, καθὼς καὶ τῶν νέων φωτιστικῶν σωμάτων ἔκαμε ὁ κ. Ἄγις Καζάτζης. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ οἱ χώροι ἀπέκτησαν μιὰ ἡρεμὴ οἰκείότητα καὶ τὰ εὐστροφα φωτιστικὰ σώματα βοηθοῦσαν στὴν ἐξαρση τῆς ἀτομικῆς ἀξίας τοῦ κάθε ἀντικειμένου. Τέλος, οἱ νέες προθήκες εἶχαν ποικιλία στὰ μεγέθη βασισμένα ὅμως ὅλα σὲ ἓνα βασικὸ τύπο 0,70 x 0,70 μ. καὶ με τὴν ἀπλότητα τῆς μορφῆς καὶ τὴν κρυστάλλινη κάλυψη πρόσφεραν τὰ ἀντικείμενα με τὴ μεγαλύτερη δυνατὴ διακριτικότητα (Πί ν. 16 - 21).

Σημειώνομε ἀκόμη, ὅτι ὑδροποιητικὰ μηχανήματα τύπου Luftbefeuchtung Ludwigshafen κρατοῦσαν τὴν κατάλληλη ὑγρασία στὶς αίθουσες με τὰ εὐπαθῆ ἀντικείμενα.

Κατάλογος

Ἡ ὁμάδα τῶν βυζαντινολόγων ποὺ εἶχε ἀναλάβει τὴν προετοιμασία τοῦ Καταλόγου φρόντισε νά δώσῃ ἐγκαίρως ἓνα συγκροτημένο βιβλίον, χρησιμοποιοῦν ὄχι μόνον γιὰ τὴ σπουδὴ κάθε ἀντικειμένου μέσα στὸ χῶρον τῆς Ἐκθεσης, ἀλλὰ καὶ ὄργανο ἔρευνας, ἓνα συγχρονισμένο ἐγχειρίδιον βυζαντινῆς τέχνης, ὅπως χαρακτηρίσθηκε ἀπὸ πολλοὺς διεθνοῦς κύρους βυζαντινολόγους. Μὲ τυπογραφικὰ φροντισμένη ἐμφάνιση καὶ ἐγχρωμο ἐξώφυλλο ἔχει ἐξακόσιες περίπου σελίδες καὶ ἑκατὸν εἴκοσι ἐπτὰ πίνακες με φωτογραφίες γιὰ ἑκατὸν τριάντα ἐννέα ἐκθέματα. Ὁ ὀγκώδης αὐτὸς κατάλογος περιλαμβάνει: τέσσερα γενικὰ εἰσαγωγικά κεφάλαια ἀπὸ ἐξέχοντες συγγραφεῖς: Α. Grabar, St. Runciman, O. Demus καὶ Ἄ. Ὁρλάνδος, δώδεκα μικρότερα εἰδικὰ κεφάλαια ποὺ προτάσσονται στὶς ἀντίστοιχες ἐπὶ μέρους κατηγορίες τῶν βυζαντινῶν ἐκθεμάτων καὶ παρουσιάζουν ἀναλυτικὰ τὰ τεχνικὰ καὶ τεχνολογικὰ προβλήματατά τους.

Συγγραφεῖς οἱ: S. Bettini, K. Weitzmann, Ἄ. Χατζηνικολάου, Μ. Χατζηδάκης, Ἄ. Ξυγγόπουλος, Μ. C. Ross, W. F. Volbach καὶ D. Talbot Rice. Ἐπίσης, περιγραφὲς τῶν ἐκθεμάτων με εἰκονογραφικὲς καὶ τεχνολογικὲς παρατηρήσεις, πληροφορίες γιὰ τὴ μουσειακὴ ἱστορία τῶν ἐργῶν καὶ κατατοπιστικὴ βιβλιογραφία. Ὁ κατάλογος κυκλοφόρησε σὲ τρεῖς γλώσσες, ἑλληνικὰ, ἀγγλικά, γαλλικά. Ἡ ἑλληνικὴ ἐκδοσὴ — 2.000 ἀντίτυπα — ἐξαντλήθηκε πρὶν κλείσῃ ἡ Ἐκθεσὴ. Ὁ κατάλογος στὴ γαλλικὴ γλώσσα βγήκε σὲ δευτέρῃ ἐκδοσὴ (1965). Ἡ ἀγγλικὴ ἐκδοσὴ — 5.000 ἀντίτυπα — κοντεῦει νά ἐξαντληθῇ. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ μεγάλο κατάλογο ἐξεδόθη καὶ ἓνας μικρὸς συνοπτικὸς ὁδηγὸς στὴν ἑλληνικὴ — 4.000 ἀντίτυπα — ποὺ τέλειωσε πρὶν ἀκόμη κλείσῃ ἡ Ἐκθεσὴ. Ὁ κ. Ν. Δετζώρτζης ἐπιμελήθηκε τὴ γλωσσικὴ μορφή τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου. Τὸ Γαλλικὸ Ἰνστιτούτο ἀνέλαβε τὴ μετάφραση στὰ γαλλικά, καὶ ὁμάδα Ἄγγλων μεταφραστῶν ὑπὸ τὸν κ. Brian de Jong στὰ ἀγγλικά.

Ἐκθεσὴ ἀντιγράφων

Σὲ μιὰ αίθουσα τοῦ Ζαππείου ὀργανώθηκε σύγχρονα Ἐκθεσὴ Ἀντιγράφων Τοιχογραφιῶν καὶ Ψηφιδωτῶν ἀπὸ βυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Ἑλλάδος. Τὰ ἀντίγραφα ἔγιναν με καθαρὸ παιδευτικὸ σκοπὸ ἀπὸ συνεργεῖα καλλιτεχνῶν ποὺ ἐργάστηκαν εἰδικὰ γιὰ τὴν Ἐκθεσὴ. Σύμφωνα με τὶς ἀρχὲς ποὺ τηρήθηκαν σὲ ὅλες τὶς Ἐκθέσεις τοῦ Συμβουλίου τῆς Εὐρώπης, τὰ ἀντίγραφα παρουσιάστηκαν σὲ ἐντελῶς χωριστὸ χῶρον.

Διαλέξεις

Στὰ πλαίσια τῆς Ἐκθεσης ὀργανώθηκε μιὰ σειρά ἐννέα διαλέξεων ἀπὸ διαπρεπεῖς βυζαντινολόγους. Τὰ κείμενα τῶν διαλέξεων, οὐσιαστικὴ προσφορὰ στὴν προαγωγή τῆς σπουδῆς τῆς βυζαντινῆς τέχνης, ἐκδίδονται σὲ εἰδικὸ εἰκονογραφημένο τόμο (1966) με τὸν τίτλο: Βυζαντινὴ Τέχνη - Τέχνη Εὐρωπαϊκὴ, Διαλέξεις — Byzantine Art - an European Art, Lectures.

Ὁμιλητὲς ἦταν οἱ καθηγητὲς: St. Runciman, Ἡ βυζαντινὴ τέχνη ὅπως τὴν εἶδε ἡ Δύση στὸ Μεσαίωνα, O. Demus, Βυζαντινὲς φορητὲς ψηφιδωτὲς εἰκόνες, Ἄ. Ὁρλάνδος, Αἱ τοιχογραφία τῆς Ἱ. Μονῆς Θεολόγου Πάτμου, D. Talbot Rice, Οἱ σχέσεις Βυζαντινοῦ κόσμου καὶ τῆς Μεγάλῃς Βρεταννίας στὸ Μεσαίωνα, H. Buchthal, τὸ Βυζάντιο καὶ τὸ Reichenaue, F. W. Volbach, Οἱ βυζαντινὲς ἐπιδράσεις στὴν Ἱταλία καὶ στὴ Γερμανία, A. Grabar, Τὰ ἀριστουργήματα τῆς βυζαντινῆς ζωγραφικῆς στὶς μεγάλες βιβλιοθηκὲς τῆς

Ευρώπης, E. Kitzinger, 'Η Νορμανδική Σικελία ως πηγή βυζαντινών επιδράσεων στη ρωμανική τέχνη, K. Weitzmann, Το κλασσικό στοιχείο σάν μέσο άτομικης έκφρασης των Βυζαντινών.

Στους ειδικούς επιστήμονες που συγκεντρώθηκαν πολυάριθμοι από την Ευρώπη και την Αμερική ή 'Οργανωτική 'Επιτροπή έκαμε όλες τις δυνατές διευκολύνσεις: άδειες ελευθέρας εισόδου, άδεια μελέτης των αντικειμένων έξω από τις προθήκες τους σε τακτές ώρες της ημέρας, πληροφορίες επιστημονικού περιεχομένου για τη διευκόλυνση της μελέτης τους, κ.ά.

Κίνηση επισκεπτών

'Ο αριθμός των εισιτηρίων εισόδου έφτασε σε 72.638. Σε 40.000 περίπου άνέρχεται ο αριθμός των ελευθέρων εισόδων που περιλαμβάνει μαθητές, σχολές, αρχαιολόγους, ιστορικούς τέχνης, φοιτητές, εκπροσώπους τύπου κ.ά. Πρέπει να σημειωθεί με ίκανοποίηση ή άθρόα προσέλευση σε οργανωμένες ομάδες μαθητών Γυμνασίων και Δημοτικών σχολείων της Πρωτεύουσας και πολλών έπαρχιακών πόλεων.

Φωτογραφικό άρχείο - Έκδόσεις

'Από τὰ μορφωτικά έπιτεύγματα που πραγματοποιήθηκαν στα πλαίσια της Έκθεσης Βυζαντινής Τέχνης, πρέπει να τονιστή ιδιαίτερα ή όργάνωση φωτογραφικού άρχείου όλων σχεδόν των αντικειμένων της Έκθεσης. Προβλέπεται ότι τούτο θά πλουτίζεται συνεχώς με την ειδική ένίσχυση του Συμβουλίου της Ευρώπης, ώστε να γίνη Διεθνές 'Αρχείο Βυζαντινής τέχνης (Βλ. πιο πάνω σ. 11).

'Εκτός από τόν κατάλογο, θά πραγματοποιηθούν προσεχώς μνημειώδεις έκδόσεις σε σχέση με την Έκθεση. Την πρώτη θέση θά έχη τὸ βιβλίο με φωτογραφίες του Μ. Hirmer και κείμενο των 'Α. Ευγγούλου και Μ. Χατζηδάκη.

'Επίσης ο γαλλικός οίκος Editions d'art et d'histoire κυκλοφόρησε ειδική έκδοση με 24 διαφάνειες από την Έκθεση βυζαντινής τέχνης με εισαγωγικό κείμενο της καθηγ. S. De Nersessian.

Μερικά στοιχεία για την όργάνωση της Έκθεσης

'Η Ένατη Έκθεση του Συμβουλίου της Ευρώπης όργανώθηκε από την Έλληνική Κυβέρνηση ('Υπουργείον Έξωτερικών - 'Υπουργείον Προεδρίας Κυβερνήσεως, 'Υπηρεσία Αρχαιοτήτων και 'Αναστηλώσεως). 'Η προπαρασκευή της ανατέθηκε σε Έκτελεστική 'Επιτροπή με Πρόεδρο τόν Καθηγητή Κ. Κιτσίκη, Γενικό Γραμματέα τόν Διευθυντή του Βυζαντινού Μουσείου και του Μουσείου Μπενάκη Μ. Χατζηδάκη και μέλη τούς:

'Α. Ευγγούλο, Όμότιμο Καθηγητή του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης και άκαδημαϊκό, Μ. Καλλιγιά, Διευθυντή της Έθνικής Πινακοθήκης, 'Ι. Παπαδημητρίου, Διευθυντή Αρχαιοτήτων και άργότερα 'Ι. Κοντή, Αναπληρωτή Γενικό Διευθυντή Αρχαιοτήτων 'Υπουργείου Προεδρίας Κυβερνήσεως, 'Ι. Ρωμανό και άργότερα 'Ι. Λιμπερόπουλο, Διευθυντή της Ευρωπαϊκής Συνεργασίας του 'Υπουργείου Έξωτερικών. 'Η 'Επιτροπή αυτή είχε όλη την ευθύνη για την όργάνωση της Έκθεσης. Παράλληλα συνεστήθησαν για την Έκθεση Μεγάλη Τιμητική 'Επιτροπή με πρόεδρο τόν Πρωθυπουργό, Γνωμοδοτική 'Επιτροπή με πρόεδρο τόν καθηγητή Δ. Ζακυθινό, 'Επιτροπή Έλλήνων Έμπειρογνομόνων με πρόεδρο τόν άκαδημαϊκό 'Α. 'Ορλάνδο και 'Επιτροπή Διεθνών Έμπειρογνομόνων. Μέλη της 'Επιτροπής Διεθνών Έμπειρογνομόνων ήταν οι: Victor de Pange, Διευθυντής του Τμήματος Μορφωτικών 'Υποθέσεων της Γενικής Γραμματείας (Συμβούλιο της Ευρώπης), Καθηγητής Dr. Vincenz Oberhammer, Πρώτος Διευθυντής του Kunsthistorisches Museum, Βιέννη (Αυστρία), 'Επίσκοπος Giovanni Fallani, Πρόεδρος της 'Επιτροπής της Αγίας Έδρας για τη Θρησκευτική τέχνη στην 'Ιταλία, Βατικανό, ο Καθηγητής Charles Delvoye, Βρυξέλλες (Βέλγιο), Etienne Coche de la Ferté, Διευθυντής Βυζαντινού τμήματος του Μουσείου του Λούβρου, Παρίσι (Γαλλία), Καθηγητής Dr. W. F. Volbach, Mainz, (Γερμανία), Dr. Friedrich Muthmann, Μορφωτικός Ακόλουθος της Πρεσβείας της Όμοσπονδιακής Γερμανίας, Αθήναι (Όμοσπονδιακή Γερμανία), Καθηγητής Dr. Kurt Weitzmann, Princeton, N. J. (Η.Π.Α.), José Maria Garcia - Agullo Y Llado, Διευθυντής του Τμήματος Καλλιτεχνικών Έκδηλώσεων του 'Υπουργείου Έξωτερικών, Μαδρίτη ('Ισπανία), José Luis Litago, Διευθυντής του Τμήματος Έκθέσεων του 'Υπουργείου Έξωτερικών, Μαδρίτη ('Ισπανία), Καθηγητής Giuseppe Bovini, Βολωνία ('Ιταλία), Αθανάσιος Παπαγεωργίου, Έφορος Αρχαίων Μνημείων, Λευκωσία (Κύπρος), Καθηγητής David Talbot Rice M.B.E., Έδιμβούργο (Μεγάλη Βρετανία), H. J. Reinink, Γενικός Διευθυντής Καλών Τεχνών και Μορφωτικών Διεθνών Σχέσεων του 'Υπουργείου Παιδείας, Τεχνών και Επιστημών, Χάγη ('Όλλανδία), Καθηγητής Carl Nordenfalk, Γενικός Διευθυντής του Έθνικού Μουσείου, Στοκχόλμη (Σουηδία), R. Duyuran, Γενικός Διευθυντής Αρχαιοτήτων και Μουσείων του 'Υπουργείου Δημοσίας Παιδείας, Άγκυρα (Τουρκία).

'Όλες οι προκαταρκτικές έργασίες για την προ-

ετοιμασία της Έκθεσης (ἀποδελτιώσεις, ἔρευνες, συσκέψεις διεθνῶν ἐμπειρογνομόνων, Κατάλογος κ.ἄ.) ἔγιναν ἀπὸ μιὰ ομάδα νέων βυζαντινολόγων μὲ τὴν καθοδήγηση τοῦ κ. Μανόλη Χατζηδάκη.

Εἰδικότερα: Κυριότερος συνεργάτης ἦταν ἡ κ. Ντούλα Χαραλάμπους - Μουρίκη (ἀπὸ τὸ 1961). Συνεργάστηκαν ἡ κ. Αἰμιλία Καλλιγᾶ - Γερουλάνου (ἀπὸ τὸ 1961) καὶ ὁ κ. Παναγιώτης Βοκοτόπουλος (ἀπὸ τὸ 1963). Βοήθησαν στὴν ὀργάνωση τῆς Έκθεσης οἱ κκ. Ἡλίας Κόλιας, Μανόλης Μπορμπουδάκης, Νίκος Ζίας καὶ ἡ δ. Ρέα Χαλβατζῆ.

Σχόλια ἐφημερίδων καὶ περιοδικῶν τέχνης

Ἡ Έκθεση εἶχε ἤδη προκαλέσει, πολὺ πρὶν ἀνοίξει, τὴν προσοχὴ καὶ τὸ ζῶηρό ἐνδιαφέρον τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ ξένου τύπου. Ἐκπρόσωποι Ὀργανισμῶν τηλεοράσεως Βελγίου, Γαλλίας, Γερμανίας καὶ Ἰταλίας εἰσέτασαν εἰδικὰ προγράμματα καὶ οἱ εἰδικοί συνεργάτες ἐφημερίδων καὶ μεγάλων καλλιτεχνικῶν συγκροτημάτων περιοδικῶν τέχνης ὄλων τῶν μεγάλων εὐρωπαϊκῶν χωρῶν κατέφθασαν γιὰ νὰ ἐνημερωθοῦν γιὰ τὴν πρόοδο τῆς προπαρασκευῆς τῆς Έκθεσης, καθὼς καὶ γιὰ τὸ χαρακτῆρα τῆς, τὶς κατηγορίες τῶν ἔργων ποῦ θὰ ἐξετίθεντο κ.ἄ. Ἀκολούθησαν πολυάριθμα διαφωτιστικὰ ἄρθρα μὲ πλούσια εἰκονογράφηση.

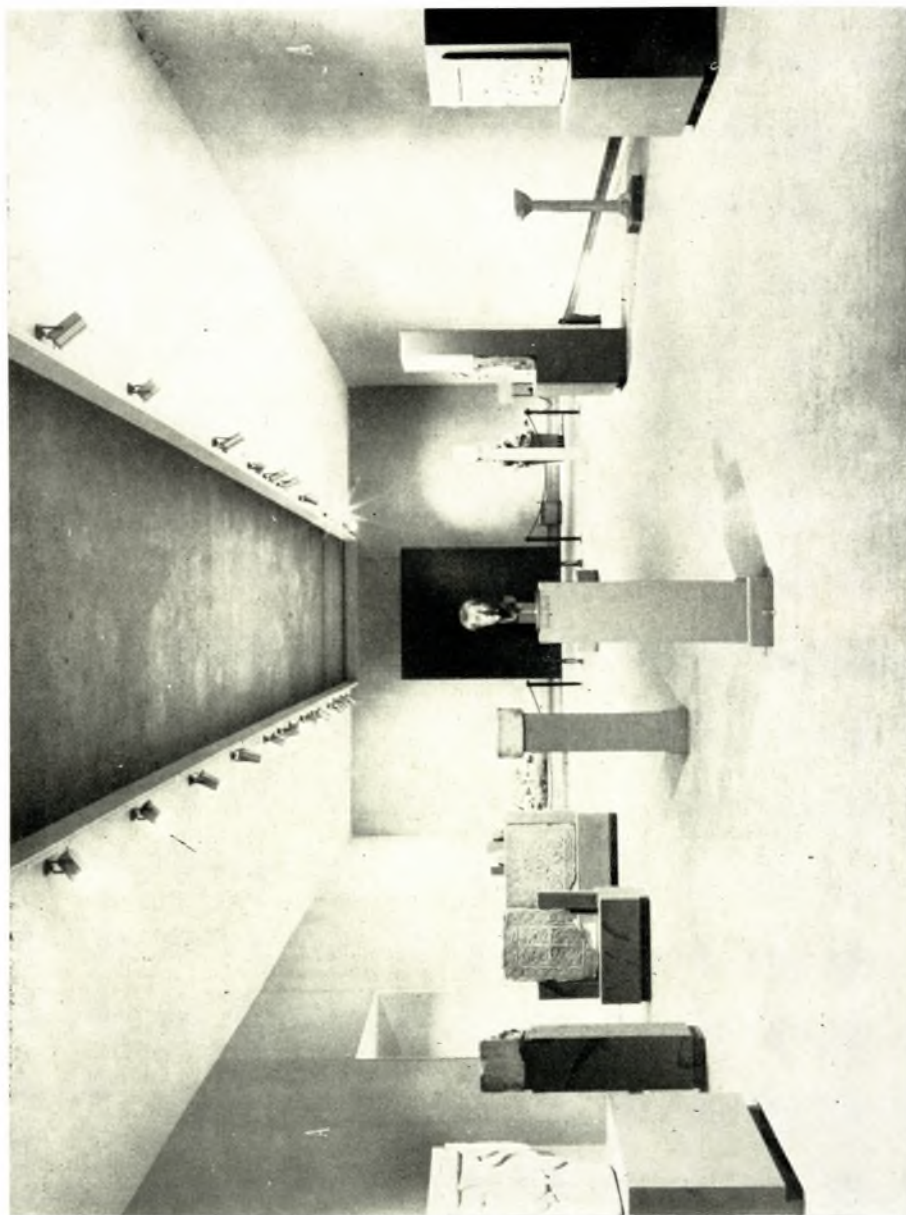
Τὸ γενικότερο ἐνδιαφέρον στὸ διεθνὴ καλλιτεχνικὸ ἐπιστημονικὸ κόσμον γιὰ τὴν Έκθεση δυνάμωσε μὲ τὸ ἀνοιγμὰ τῆς. Τὶς ἐντυπώσεις τους ἀνέλαβαν νὰ διατυπώσουν γνωστοῦ κύρους βυζαντινολόγοι, ἱστορικοὶ τῆς τέχνης καὶ υπεύθυνοι κριτικοὶ τῶν μεγάλων καλλιτεχνικῶν περιοδικῶν τοῦ ἐξωτερικοῦ. Ὁ ἑλληνικὸς ἡμερήσιος τύπος καὶ τὰ μεγάλα ἑλληνικὰ περιοδικὰ ἀφιέρωσαν ἐπίσης ἀρκετὰ κατατοπιστικὰ ἄρθρα γιὰ τὴν

ἐκθεση. Σημειώνονται ἰδιαίτερα τὰ ἄρθρα ποῦ δημοσιεύθηκαν στὶς ἐφημερίδες τοῦ ἐξωτερικοῦ: Carrefour, 8)4)64, Monde 3)4)64, Lettres Francaises 30)4)64, Figaro (τοῦ Raymond Cogniat) 20)4)64, Newsweek 27)4)64, Illustrated London News (τοῦ D. T. Rice) 18)4)64, The Times (St. Runciman) 2)5)64, καὶ Kultur (τοῦ O. Demus) 13)5)64. Ἐπίσης οἱ ἐγκυρες κριτικὲς στὰ περιοδικά: L'Oeil (Μάιος 1964), Arts (Σεπτέμβριος 1964), Burlington Magazine, (Beckwith), Art Voices (Ἰούνιος 1964), Fede E Arte (Βατικανοῦ) 6, 1964, Alma Mater Philippina Marburg, Winterremertei 1965 - 66, Connaissance des Arts (Ἰούνιος 1964) κ.ἄ.

Πρέπει νὰ τονιστῆ ὅτι ἡ Έκθεση Βυζαντινῆς τέχνης εἶναι ἕνα ἀκόμη ὑψηλὸ δεῖγμα ἐκδηλώσεως πνεύματος συνεργασίας, ὄχι μόνον ἀνάμεσα σὲ εἰδικούς ἐπιστήμονες, ἀλλὰ καὶ ἀνάμεσα σὲ ἴδρύματα, κρατικὲς Ὑπηρεσίες καὶ Κυβερνήσεις. Τὸ Συμβούλιο τῆς Εὐρώπης ἐπιχορήγησε τὴν ἑλληνικὴ Έκθεση καὶ ὑποβοήθησε τὴν προετοιμασία τῆς. Τὰ εὐρωπαϊκὰ κράτη, μέλη τοῦ Συμβουλίου τῆς Εὐρώπης, ἀλλὰ καὶ ἄλλα κράτη, ὅπως ἡ Ἀμερικὴ, ἡ Αὐστραλία, ἡ Ρουμανία καὶ ἡ Γιουγκοσλαβία ἐδειξαν μεγάλη προθυμία γιὰ πλούσια συμμετοχὴ στὴν Έκθεση καὶ συνέβαλαν σημαντικὰ στὶς δαπάνες συμμετοχῆς τους. Συγκεκριμένα ἔλαβαν μέρος μὲ τοὺς ἀκόλουθους ἀριθμοὺς τὰ ἀκόλουθα κράτη: Ἰταλία 68, Μεγάλῃ Βρεταννία 40, Ὀμοσπονδιακὴ Γερμανία 38, Γαλλία 36, Κύπρος 22, Αὐστρία 15, Ἠνωμένες Πολιτεῖες Ἀμερικῆς 14, Ρουμανία 14, Γιουγκοσλαβία 14, Πατριρχεῖο Ἱεροσολύμων 13, Βατικανὸ 8, Βέλγιο 7, Σουηδία 6, Ἰσπανία 6, Ὁλλανδία 5, Δανία 1 καὶ Αὐστραλία 1. Ἡ Ὀργανωτικὴ Ἐπιτροπὴ ἐξασφάλισε εἰδικότερα 368 ἔργα ἀπὸ ἑλληνικὰ Μουσεῖα, μοναστήρια, ἐκκλησίες καὶ ἰδιωτικὲς συλλογές.

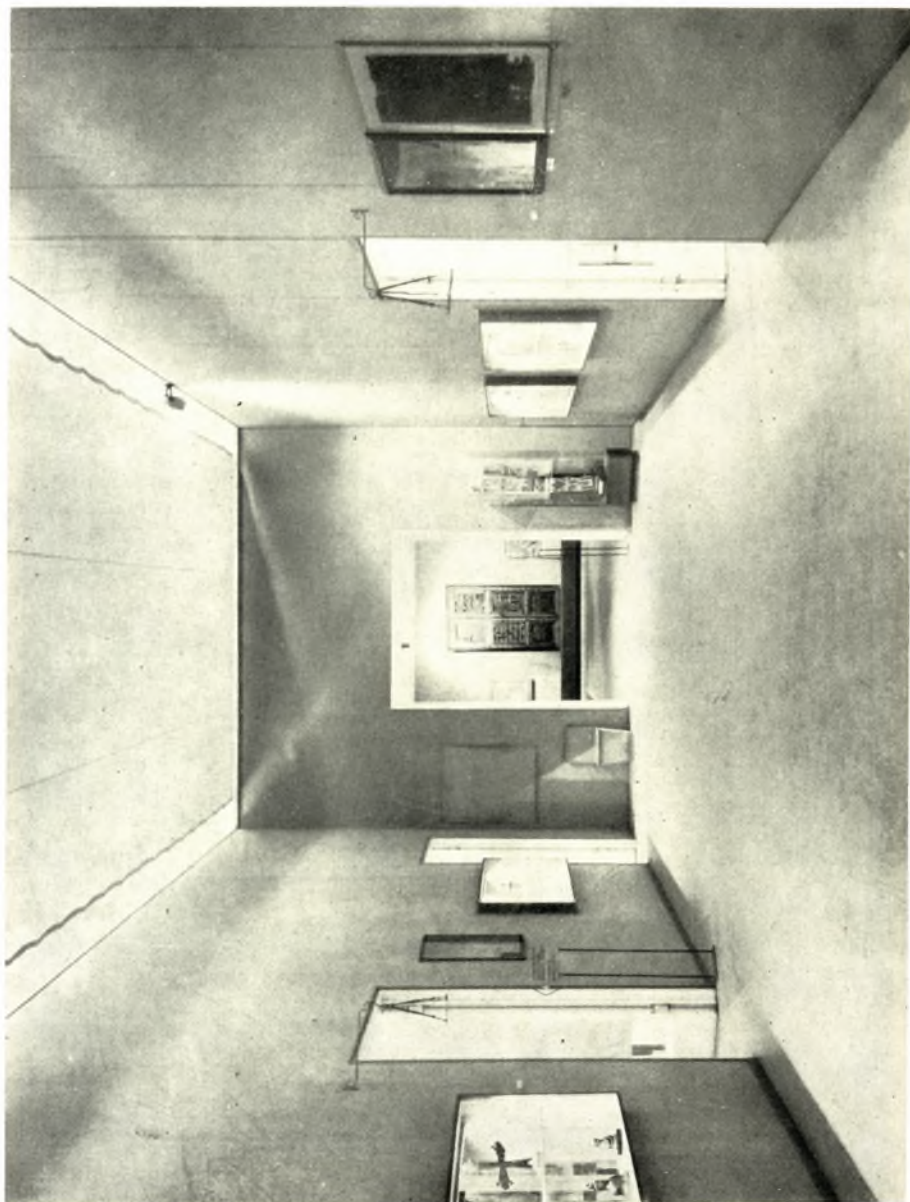
ΜΑΝΟΛΗΣ ΧΑΤΖΗΔΑΚΗΣ

*

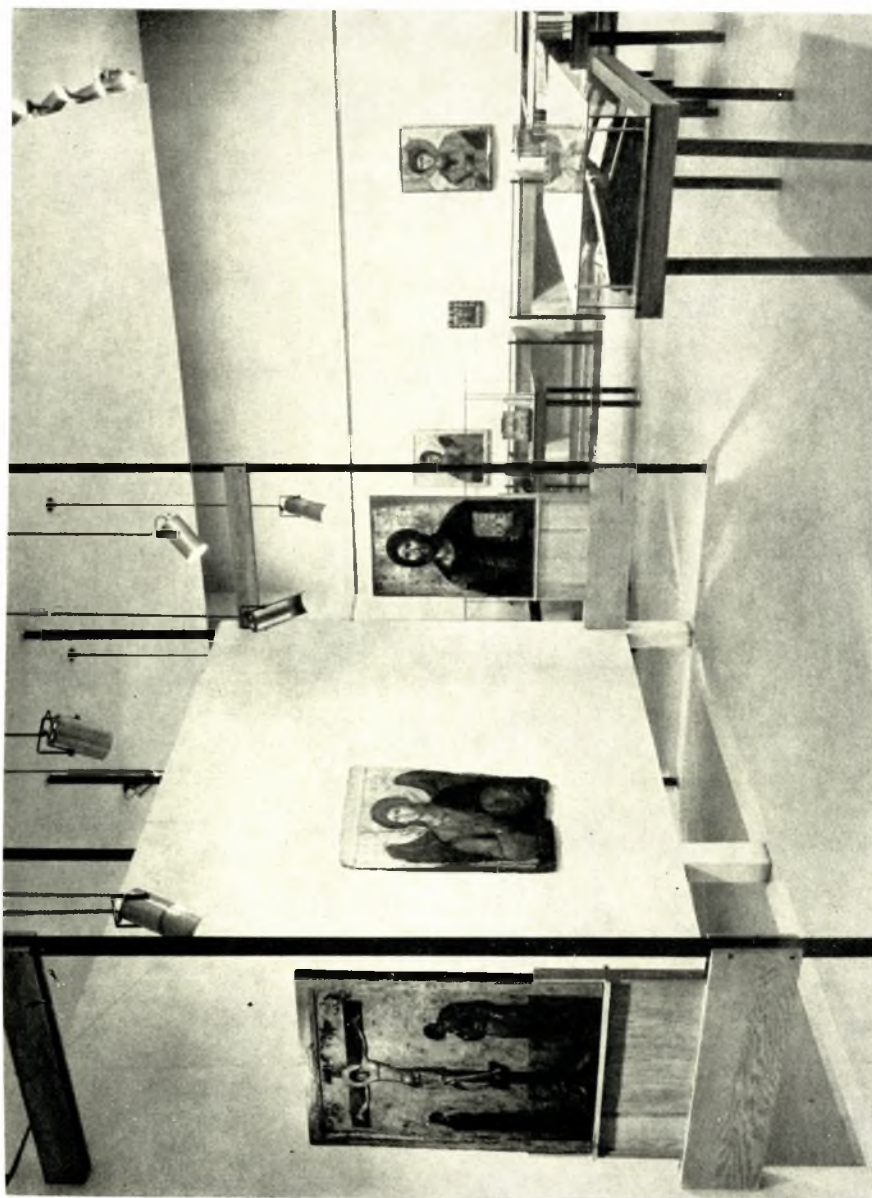
Ἐκθεση Βυζαντινῆς Τέχνης. Ζάππειο. Αἴθουσα Α΄. Γλυπτά

Μ. ΧΑΤΖΗΔΑΚΗΣ

Έκθεση Βυζαντινής Τέχνης. Ζάπτειο. Αίθουσα Β΄: Χάλκινα, υφάσματα, είλητήριο.

Μ. ΧΑΤΖΗΔΑΚΗΣ

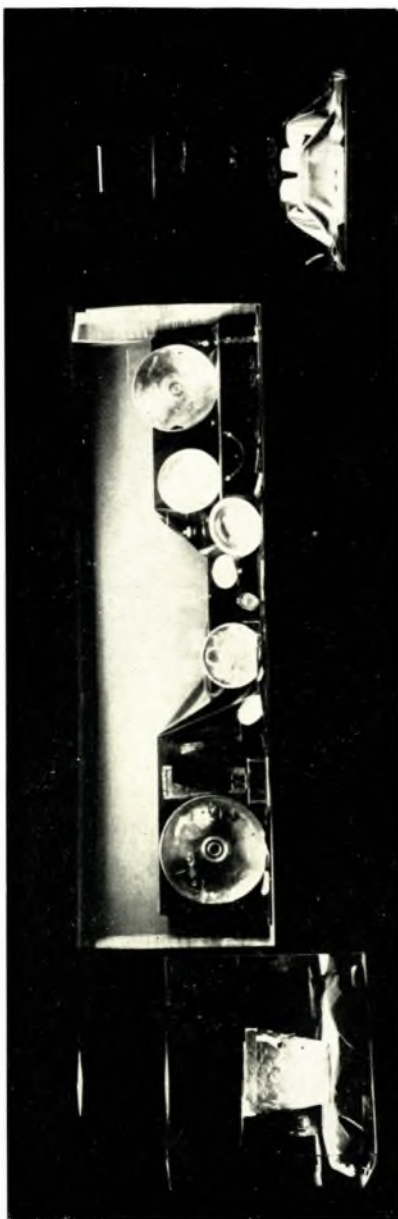

Ἐκθέση Βυζαντινῆς Τέχνης. Ζάππειο. Αἴθουσα Γ΄: Εἰκόνες, χειρόγραφο, ἐλεφαντοστυλὶ
Μ. ΧΑΤΖΗΔΑΚΗΣ

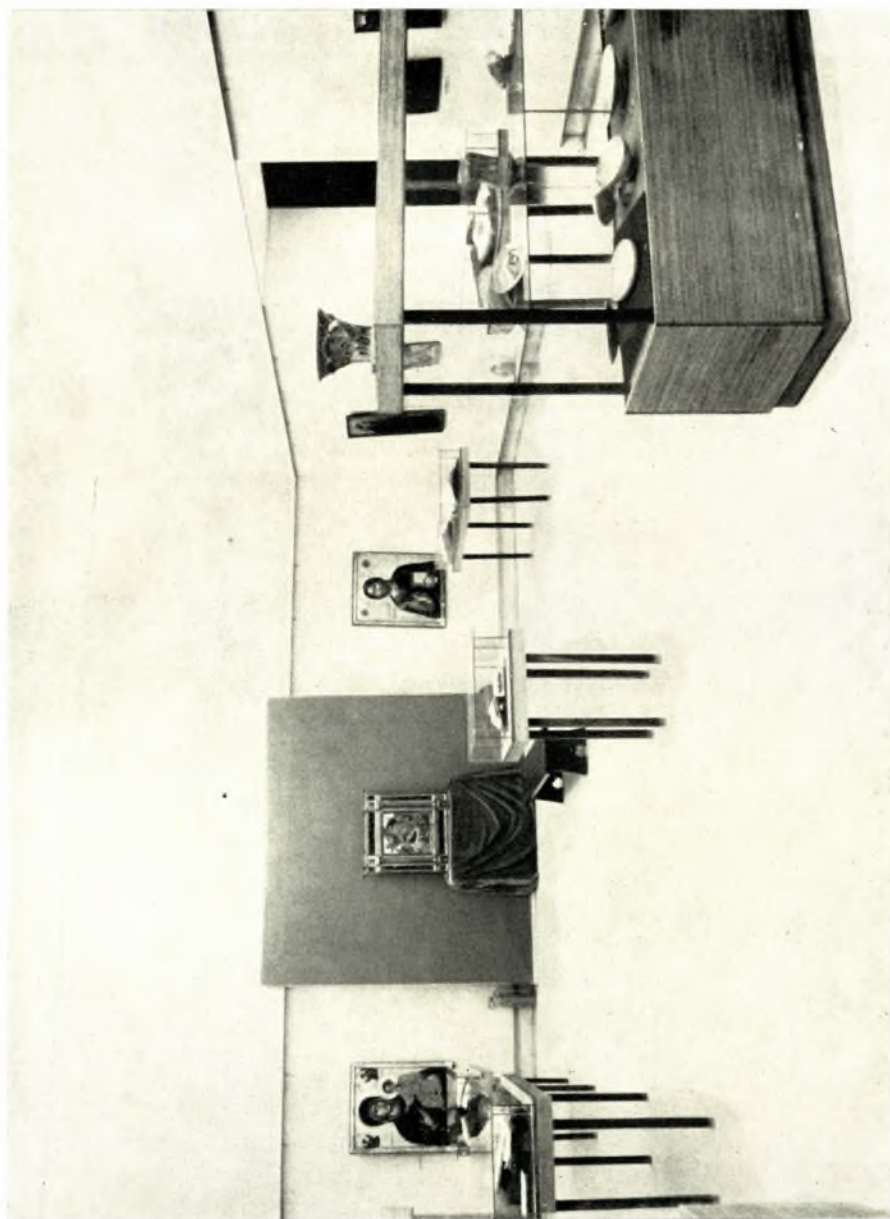
Έκθεση Βυζαντινής Τέχνης. Ζάππειο. Αίθουσα Ε΄: Τοιχογραφίες, ψηφιδωτά, γλυπτά

Μ. ΧΑΤΖΗΔΑΚΗΣ

Έκθεση Βυζαντινής Τέχνης. Ζάππειο. Αίθουσα Ζ': Χρυσά, σιδήρα, άσημικά

Μ. ΧΑΤΖΗΔΑΚΗΣ

Έκθεση Βυζαντινής Τέχνης. Ζάππειο. Αίθουσα Η': Εικόνες, χειρόγραφα, κεραμεικά
Μ. ΧΑΤΖΗΔΑΚΗΣ